

MODERNİTE PROJESİNİN KÖKENLERİ, DİNAMİKLERİ VE SONU

*Pelin ÖNDER EROL**

Öz

Kökenlerini Aydınlanma, rasyonalite ve akıl ideasından alan modernite, siyasi ve iktisadi bakımdan sırasıyla Fransız ve Sanayi devrimleriyle kurumsallaşmış, bireysel, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi bir dönüşüm projesidir. Sosyolojinin modern dünyaya dair bir bilim olması nedeniyle, ister yanında ister karşısında olsun 18. Yüzyıldan bugüne dek tüm sosyoloji düşünürleri modernist bir sosyoloji yapmışlardır. Günümüz itibarıyla modernitenin görünülerinin tüm dünya ölçeğinde olmak üzere bireysel yaşamların mikro alanlarına kadar nüfuz etmiş olması, modern, geç-modern, ya da postmodern gibi farklı anlamlarda kuramsallaştırılan günümüz toplumunu bu bağlamda yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın asıl hedefi, toplumu modernite ölçeğinde sosyolojik bir analize tabi tutmuş olan klasik ve çağdaş dönem düşünürlerinin konuya ilişkin görüşlerine ilişkin bir derleme yoluyla günümüz toplumunun hangi araçlarla çözümlenebileceğine ilişkin kuramsal bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Modernite, Postmodernite, Rasyonalite

The Roots, the Dynamics and the End of Modernity Project

Abstract

Modernity, which is rooted from the Enlightenment, rationality and idea of reason, is a project of individual, cultural, social, economic and political transformation. It is politically and economically institutionalized by French and Industrial Revolutions, respectively. Pro or con, all of the scholars of sociology carried out a modernist sociology since 18th century due to the fact that sociology is a science concerning modern world. Because all facets of modernity penetrated to individual micro-level lives at a world scale by today, it is required to reconsider today's society which is theorized differently such as modern, late-modern or post-modern. The main aim of this article, which reviews the ideas of classical and contemporary scholars who had analysed the society within the measure of modernity, is to provide a theoretical point of view about by which means the contemporary society can be analysed.

Keywords: Enlightenment, Modernity, Postmodernity, Rationality

*Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
pelinondertr@yahoo.com
Makale Gönderim Tarihi: 11.01.2016, Kabul Tarihi:16.02.2016

Giriş

Modernite, sosyoloji disiplini içerisinde başat öneme sahip kavramlardan biridir. Zira sosyoloji -toplum bilimi veya toplumsal olanın bilimi- için inceleme nesnesinin “modern toplumlar” olduğu yaygın bir kanıdır. Oysa bu noktada “modern toplum ile işaret edilmek istenen nedir” sorusunun yanıtını aramak gerekir. Örneğin modern toplumsal öğelerin yanı sıra geleneksel bir takım öğeleri de bünyesinde barındırmakta olan bir toplum, yeterince modern bulunmadığı ya da geleneksel öğeler taşımaya devam ettiği için sosyolojinin ilgi alanına girmeyecek mi? Burada “modern” oluşu belirleyen asıl etmen, toplumsal alanda tamamen “modern” toplumsal öğelere sahip olunması değil; “modern” olan bir dönemde mevcudiyet göstermektir. Sosyoloji biliminin moderniteyle birlikte ortaya çıkması, hatta modernitenin sosyolojinin doğuşunu incelemesi, sosyolojinin modern toplumların bilimi olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Bununla birlikte kaçınılmaz olarak her yere nüfuz eden niteliği sonucunda “modernite”, hemen her toplumda az veya çok, ama bir şekilde etkiler yaratan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli öğelerinin Grek Aydınlanması’na kadar dayandırılabilmesi; Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler yoluyla Orta Çağ düzeninin sona ermesi ile temellerinin atıldığı; ancak siyasi ve iktisadi anlamda kurumlaşmasının sırasıyla Fransız ve Sanayi Devrimleriyle gerçekleştirilmiş olduğu modernite; görünümünü sınır tanımaksızın tüm dünya ölçeğine yaymış olan bireysel, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi bir dönüşüm projesidir.

İster yanında, ister karşısında olsun 18. Yüzyıldan bugüne dek tüm sosyoloji düşünürleri, içinde buldukları çağ itibarıyla aslında modernist bir sosyoloji yapmaktadırlar. Bu çalışmanın asıl hedefi, toplumu modernite temelinde sosyolojik bir analize tabi tutmuş olan düşünürlerin konuya ilişkin görüşlerini mümkün olduğu ölçüde derleyip sunmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, modernitenin kökenleri ve bu bağlamda moderniteye oldukça önemli bir temel teşkil etmiş olan Aydınlanma; ve ikinci olarak da modernitenin meşruiyet aracı olan rasyonalite ve akıl ideası ele alınacaktır. İkinci bölümde moderniteyi öncülleyen düşünürlerin yine moderniteye ilişkin düşüncelerine yer verilecek, ve kuşkusuz moderniteye ilişkin eleştiriler ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise modernitenin kimi düşünürler için hala devam eden bir dönem olduğu ve böylece içinde bulunduğumuz dönemin geç-modernite, modernite sonrası, post-endüstriyel dönem vb. isimlerle çağırıldığı, öte yandan ise modernitenin -çoğu düşünürü göre- 1989 Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla son bulduğu ve bugün içinde bulunduğumuz durumun yukarıdaki isimler ile çağırılmayacağı çünkü onun artık bir post-modernite çağı olduğuna ilişkin iki kutba ayrılmış bir tartışma düzlemine yer verilecektir.

1. Modernitenin Düşünsel Temelleri

1.1. Modernitenin Kökenleri ve Aydınlanma

Kelime olarak “modern”, Latince “modernus”tan türetilmiştir. Modernus ise yine Latince’de “hemen şimdi” anlamına gelen “modo”dan türetilmiştir (Kızılcılık & Erjem, 1996: 385). Modern kelimesi, Hıristiyanlık döneminin pagan döneminden farklı bir karaktere sahip olduğunu vurgulamak üzere kullanılmıştır (Çiğdem, 2004: 65). Kavram olarak “modern” yeni olana, eski olandan farklılaşmış, ilerlemiş olana gönderme yapar; burada “ilerleme”, aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere, modernitenin motoru, itici gücü konumundadır. Alman tarihçilerin Neuzeit [yeni çağ] olarak kavramlaştırdıkları modernite, geleneksel olandan tüm yönleriyle makro bir dönüşüm projesi olarak ele alınabilir. Çok genel anlamıyla moderniteyi 15. ve 20. Yüzyıllar arasında yer alan entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşümün bir sonucu olarak tanımlayabiliriz (Çiğdem, 2004: 72).

Bu dönüşüme neden olan, Eric Hobsbawm’un (2003) “çifte devrim” adını verdiği iki önemli olay olan Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’dir. Ancak, birbirini izleyen bu iki olay modernitenin sırasıyla siyasi ve iktisadi yönlerden kurumsal çerçevesini belirlemiş olmaları açısından önemlidirler; oysa modernitenin altyapısının oluşmaya başlaması veya en azından “modern”e olan arzu çok daha öncelere dayanmaktaydı. Köklerini antikiteye kadar götürebileceğimiz “modern olan”ın arayışı, 18. Yüzyıl Aydınlanması ile mümkün kılınyordu.

Bugün “büyük anlatı” olarak görülüp bu bağlamda eleştiriye tabi tutulan Aydınlanma, kendi içinde geliştirdiği düşünceler bakımından da oldukça karmaşık ve çelişkilerle doluydu. Bu nedenle Aydınlanma, tanımlanması zor bir döneme işaret eder; gerçekte Aydınlanma dönemi literatürü, dönemin düşünürlerinin çok çeşitli konularda ve hatta bazen de birbirleriyle çelişen ifadeleriyle doludur; ancak hepsinin üzerinde hemfikir oldukları ve genellikle akli ve ilerlemeyi esas alan belli başlı konular vardır. Bu çelişkilere ilişkin Swingewood şunları söyler: “Bir yanda, insanın mükemmel olabilme ve ilerleme gösterme anlayışları, aklın cehalet ve batıl inanç karşısında zafer kazanması, insanlığın eğitiminde fikirlerin rolüne duyulan inanç varken; öbür yanda, fikirlerin büyük ölçüde dışsal ortamın ve deneyimin zorunlu sonuçları olduğu teorisi vardı. Dolayısıyla, insan özne, pasif bir temelde kavranmaktaydı” (Swingewood, 1998: 50).

Aydınlanma, Avrupalı entelektüellerin geleceğe, daha ileriye yöneldikleri 17. Yüzyıl *querelle des anciens et de modernes*¹ olarak bilinen bir döneme işaret eder (Callinicos, 2005: 32-33). Aydınlanma, modernitenin temel hedefi olan “ilerleme”ye yönelik bir dönüm noktasıdır. Rönesans ile ışığa çıkmış, fakat

¹ Eskilerle modernler arasındaki çatışma

henüz içselleştirilememiş yeni düşünceler; 18. Yüzyılda Locke, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Hume, Reid, Condillac, Berkeley, Kant ve Leibniz gibi düşünürler tarafından adeta bir patlama halinde ve yoğun bir biçimde ortaya konmuştur. Aydınlanma, iradeyi Tanrı'dan alarak insan aklına verir; bir başka deyişle toplumsal olanı aşkın olandan [transcendent] dünyevi [immanent] olana aktarır. Kant'a göre "aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin-olmayış durumundan kurtulup aklını kendisinin kullanmaya başlamasıdır" (Kant, 1784'den aktaran Gökberk, 2000: 289). Callinicos'a göre "aydınlanma, modernliğe doğru (...) kökten bir kopuş yaşandığını ifade edip bunu savunan, daha çok Fransız ve İskoçyalı 18. Yüzyıl entelektüellerinden oluşan bir gruba verilen addır" (Callinicos, 2005: 34). Aydınlanma hareketinin ortaya çıkarmış olduğu ve moderniteye kaynaklık edecek parametreler, akılcılık, hümanizm, insan hakları, laiklik, demokrasi, bilimsel düşünce, teknoloji, teknikleştirme, uzmanlaşma, bireyselleşme, özgürleşim ve eşitlik (Kızılçelik, 1996: 8-14) Aydınlanma hareketinde iktidar aklındır. İşte bu nedenle aydınlanma çağı, "bir akıl çağıdır, insanın kendi aklını kullanarak, her şeyi aklıyla sorgulayarak, aklını dinsel inanç ve görüşlerin kılavuzluğundan kurtararak var olduğu bir çağdır (Kızılçelik, 1996: 4).

Modernite projesinin motoru olan "ilerleme", Aydınlanma için de temel hedeflerin başında gelmektedir. "İnsanda koşullarını geliştirme eğilimi vardır; bunun sayesinde bir ilerleme derecesinden ötekine geçer; isteklerinin benzerliği ve o istekleri yerine getirme yeteneği insanın ilerlemesinin birçok evresinde her yerde belirli bir birlik göstermiştir" (Millar'dan aktaran Callinicos, 2005: 47). İşte bu nedenledir ki ilerleme vaadiyle gelen modernite, tüm toplumlar tarafından memnuniyetle kucaklanmıştır. İlerleme fikri, Rönesans'tan sonra egemen bir konum kazanmış ancak ilerleme isteminin en hararetli ifadesi Aydınlanma düşünürleri tarafından dile getirilmiştir; Aydınlanma düşüncesinde böylesi bir ilerlemeye, akıl ve bilim yoluyla sahip olunacağına karşı bir inanç mevcuttur.

1.2. Rasyonalite ve Akıl İdeası

Modernitenin dayanak noktası ve meşruiyet aracı "rasyonalitedir"dir. Rasyonalitenin kökenleri, Rönesans'ın sonlarına doğru ilerleyen matematik fiziğin, 17.Yüzyılda doğanın yapısının matematik kavramlarla açıklanabileceğini göstermesine kadar uzanır. Modern doğa biliminin kurucuları Kopernikus, Galilei ve Newton'un buluşları ancak rasyonel akıl aracılığı ile kavranılabileceğinden, toplumun kavranışında da kullanılan rasyonel akıl yürütmeye modernitede ayrıcalıklı bir önem atfedilir.

"Özellikle Batı düşüncesinde olmak üzere, akılla insanın akli kullanışı arasında güçlü bir bağ vardır: insanlar *homo rationalis* olarak karanlığı aydınlatma yetisine sahiptir... [insan] doğayı ve kaderi akılla algılar, doğaya ve kadere akılla hükmeder" (Çiğdem, 2004: 55). İnsanın doğaya egemen olabileme gücüne ilişkin bir farkındalık, insanı doğaya dışsallaştıran indirgemeci bir Kartezyen anlayışın ürünüdür. Dünyanın kavranışında rasyonel aklın

kullanılması modernitede hat safhaya ulaşmıştır ki bu durum daha sonraki dönemlerde dünyaya ilişkin her türlü kararda maliyet-yarar analizi yapma bağlamında moderniteye ilişkin eleştirilerin önemli bir ayağını oluşturacaktır. Bireyin arzularını gerçekleştirmede Tanrı'nın inayetine değil; sadece kendi aklına dayanması; bir başka deyişle antikitede var olan "akıl" yeniden keşfedilmesi, bireyin özgürleşimini de beraberinde getirir. Hegel, modernliği "insan, doğası gereği özgür olmaya mahkumdur" düşüncesi ile ele almaktadır (Hegel, 1837'den aktaran Callinicos, 2005: 71). Bu bağlamda, modernitede özgürlük fikri bireysel düzlemde ve iktisadi olmak üzere iki anlamda ele alınmaktadır. Modernitenin bireysel anlamda sağladığı özgürlük fikri; cemaatten kopuş ile toplumsal baskının sarsılması, dinsel otoritenin egemenliğini yitirmesi, toplumsal alana ilişkin her yerde seçeneklerin artması, teknolojik ilerleme yoluyla her alanda eskiden hayal dahi edilemeyecek gelişmelerin gerçekleşmesi, demokrasi yoluyla bireyin görünür kılınması gibi bireyi modern öncesindeki mevcut sınırlarının çok ötesine taşıyan gelişmeleri anlatır. İktisadi alanda özgürleşmeye ise modernite, pazar ekonomisine liberal söylem olan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"² ideolojisiyle eklemlenmiştir.

2. Modernite Üzerine Yorumlar

Modernitenin çeşitli yönleri, genelde de toplumsal yaşam örüntüleri, hemen bütün modernite düşünürleri –özellikle de klasik dönemde yazmış olanlar- tarafından dikotomiler aracılığıyla açıklanmaya çalışılmış, bu da modernite teorilerini kaçınılmaz olarak evrimsel bir şemaya oturtmuştur. Toplumlara böyle evrimsel bir çizgide tahayyül etmenin de "modernleşme" olarak ayrı bir kavramla adlandırıldığı; ancak modernleşme teorisinin iflas ettiği, zaten bunların sadece Batı'nın Batı-dışı üzerindeki tahakkümünü arttırıcı niteliğinin de göz ardı edilemeyeceği bugün tartışılmaz bir hal almıştır. Bu dikotomiler, çok genel anlamıyla modern öncesinden modern döneme geçişi temsil etmektedirler. "Statü ve sözleşme, Gemeinschaft ve Gesellschaft, mekanik ve organik dayanışma, birincil ve ikincil gruplar, kültür ve medeniyet, geleneksel ve bürokratik otorite, askeri ve endüstriyel toplumlar, statü grupları ve sınıflar" gibi dikotomiler bunların başında gelmektedir (Habermas'dan aktaran Çiğdem, 2004: 83).

2.1 Klasik Dönem Düşünürleri ve Modernite

Akademik olarak en verimli çağlarını, modernite için önemli dönüm noktalarından biri olan Fransız Devrimi'nin hemen ardından yaşamış olan Auguste Comte'un (1798-1857), sosyolojinin akademik bir disiplin olarak

² Fransız Fizyokratlar Okulu iktisatçılarından François Quesnay doğal bir fizik yasasına ilişkin olarak şu tanımı öne sürdü: "doğal düzendeki bütün fiziksel olayların düzenli süreci, açıkça görüldüğü gibi, insanlık için en yararlı olanıdır". Buna uygun biçimde, serbest piyasa ekonomisinin sloganını ortaya atan kişi Quesnay'dir (bkz. Callinicos, 2005: 39).

tanınmasına olan katkıları da elbette yadsınamaz. “Onun sanayi toplumunun kökeni ve gelişmesini açıklamaya yönelik çabaları (...) Comte’un sosyoloji tarihi içindeki yerini sağlamlaştırmıştır” (Swingewood, 1998: 60). O, henüz moderniteden bahsetmenin olanaksız olduğu o dönemde, 18. Yüzyılın ‘yeni bir yapı’yı getirmekte olduğunun farkındaydı. Her bilimsel düşüncenin evrimsel bir çizgi üzerinde “ilerleyeceğini” varsayan Comte, bu çizginin teoloji, metafizik ve pozitif aşamalardan oluştuğunu belirtiyordu. Nitekim modernite projesi, pozitivist bilim anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktaydı. Sanayileşmenin ilk düşünürlerinden biri olarak, moderniteyi öncülleyen düşünceler ortaya atmış olmasına karşın Comte, tam anlamıyla bir modernite düşünürü olarak ele alınamaz. Bunun temel nedeni, yaşadığı dönemin - statükocu bir eğilim ile eleştiriye tabi tuttuğu- belirli değişimlerden henüz geçme aşamasında olmasıydı. Hızla süre giden sanayileşme moderniteye ilişkin ipuçları vermesine rağmen, henüz toplumsal olanın “modernliğine” ilişkin çok fazla şey söylenemezdi.

Emile Durkheim (1858-1917), “modern kurumların doğasını endüstriyalizmin etkisi bazında inceledi. (...) Modern toplumsal yaşamın hızla değişen karakteri esasen kapitalizmden değil, doğanın endüstriyel amaçlı kullanımı yoluyla, üretimi insan gereksinmelerine göre biçimlendiren karmaşık işbölümünün canlandırıcı etkisinden kaynaklanıyordu; kapitalist değil, endüstriyel” bir düzende yaşanmaktaydı (Giddens, 2004: 20). Durkheim, modernliğin temel parametresi olarak aldığı endüstriyalizmin, işbölümü, uzmanlaşma, anomi gibi sonuçlarını ele alıyordu. “Durkheim, endüstriyalizmin daha çok yayılmasının, işbölümü ve ahlaki bireyciliğin birleştirilmesiyle bütünleşmiş, uyumlu ve doyurucu bir toplumsal yaşamı kuracağına inanıyordu” (Giddens, 2004: 17). Toplumsal gelişmeyi evrimci bir şema yoluyla açıklayan Durkheim, işbölümünün ve uzmanlaşmanın gelişmesi ve topluma yayılması ile “mekanik” dayanışmanın var olduğu bir toplum tipinden “organik” dayanışmanın var olduğu bir toplum tipine geçildiğini belirtmekteydi (Durkheim, 2006). Durkheim bu ayırmaştırması ile geleneksel toplumdan modern topluma geçişin altını çizmekteydi. “Toplumsal benzerlik aracılığıyla sağlanan dayanışmanın yerini, farklılıkla ve toplumsal bağların kuvvetlendirilmesiyle sağlanan dayanışma almıştır. Birey artık bütünüyle kolektif bilincin kaskacında değildir, daha fazla bireysellik ve kişilik sergilemektedir” (Swingewood, 1998: 141). Modernite çağını, getirdiği sonuçlar bakımından sorunlu gören Durkheim, bunu en açık bir dille anomi terimi yoluyla ifade eder. Endüstrileşme ile birlikte insanların iştahı kabarır ve “tam da geleneksel kurallar etkinliklerini yitirdiği sırada bu iştahlara konu olan şeylerin daha bollaşması onları daha hırslı ve daha kural tanımaz yapar. Böylece, tam da daha güçlü bir disipline gerek duydukları bir sırada tutkuların daha başıboş kalması nedeniyle, bu bozulma ya da *kuralsızlık*³ durumu daha da ağırlaşır” (Durkheim, 1992: 258).

³ anomi

Bir başka modernite düşünürü olan Karl Marx (1818-1883) için modern dünyayı biçimlendiren temel dönüştürücü güç “kapitalizm”dir. Ona göre, “modernliğin belirginleşen toplumsal düzeni hem ekonomik sistemi hem de diğer kurumları açısından *kapitalisttir*” (Giddens, 2004: 20). Zira üretim biçimi yalnızca ekonomik sistemi değil diğer tüm toplumsal sistemleri de belirleyen bir temel teşkil eder. Bu bakımdan kapitalizmle yükselen yeni yaşam tarzları da modern toplumun yansımaları arasında yerini bulur.

“Eski ve saygın hüküm ve kanaatler dizileriyle birlikte tüm yerleşik, donuklaşmış ilişkiler yok ediliyor, yeni oluşumlar ise henüz kemikleşmeden geçerliliğini yitiriyor. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey kutsallığını yitiriyor, ve nihayetinde insan, temkinli bir duyguyla yaşamına ilişkin gerçek koşullarla ve kendi türüyle olan ilişkileriyle yüzleşmek zorunda bırakılıyor” (Marx & Engels, 1998: 13).

Modern gelişmenin temeli olarak gördüğü sınıfsal ayrımların kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerden kaynaklandığını iddia ederek aslında modern çağa yönelik eleştirel bir tutum sergiler. Öte yandan geleceğe ilişkin optimist bir bakış açısıyla kendi içerisindeki çelişkileri nedeniyle kapitalizmin kendisini sonlandıracağını iddia eder.

Max Weber (1864-1920), toplumsal yaşamda endüstriyel bir düzenden ziyade “kapitalizm”i başat görmüş olmasına rağmen, birtakım konulardaki görüşleri Marx’dan ziyade Durkheim’a yakındır. Nitekim onun “kapitalizm” terimini kullanımı Marx’inkinden açıkça farklıdır. O, teknoloji ve bürokratik örgütlenmede “rasyonelleşmeyi” anahtar kavram olarak ele alır (Giddens, 2004: 21). Bir başka deyişle Weber’e göre modernliğin temel dönüştürücü gücü rasyonelleşmedir. “Bu da Weber’e göre dinsel toplum projelerinin yerini bu dünyaya ait (dünyevi) bir yaşam tarzının (kültürün) alması demektir. Modernliğin başat olduğu modern toplumu ‘demir kafes’e benzeten Weber, modern dünyayı, maddi ilerlemenin, sadece bireysel yaratıcılığı ve özerkliği yok eden bürokrasinin –ki bürokrasi modernliğin kapitalizm, endüstriyalizm ve demokrasi üçgenindeki odak noktasıdır- genişlemesi pahasına elde ettiği paradoksal bir ortam olarak görmektedir” (Kızılcelik, 1996: 11-12). Weber’in modernite düşüncesinin merkezi, “Batılı rasyonelizasyon ve tarihsel-dinsel bir süreç olarak dünyanın büyüünün bozulmasıdır” (Çiğdem, 2004: 120). Nitekim *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* isimli eserinde Weber (2013), protestan mesleki ahlakı ve kapitalizm arasındaki ilişkiselliği vurgular. Mikro düzeydeki bireysel değerler ile makro düzeydeki iktisadi yapı arasındaki bu ilişkiyi gösterirken (Coleman, 1986), aslında modern düşünce biçiminin modernite projesinin temellerini nasıl güçlü bir biçimde oluşturduğunu göstermeye çalışır. Weber için toplumsal eylemi, hesaplanabilirlik ve yeterlilik kuralları altında yönlendirebilme yetisine sahip formel rasyonelite, modern toplumun kurumsal olarak oluşturulmasında, özellikle bürokrasi ve ekonomik grupların örgütlenmesi

bağlamında da oldukça önemlidir (Çiğdem, 2004: 153). Öte yandan Weber rasyonalizasyon sonucunda ortaya çıkan kapitalist toplumu tahakküm edici bulmaktadır, bürokratikleşmeyi kaçınılmaz olarak görse de demir kafes içinde sıkışık kalmış olan modern toplumu “ruhsuz ve inançlarını yitirmiş bir toplum gibi görmektedir” (Slattery, 2008: 49).

Ferdinand Tönnies (1855-1936), *Gemeinschaft und Gesellschaft* adlı yapıtında, “modern sanayi kapitalizminin, giderek salt ekonomik güçlerin egemenliğine giren bir toplumun, daha önceki sanayi-öncesi toplumsal oluşumların sahici doğallığını kaybettiği görüşünü savunmaktaydı. Tönnies’in modern topluma yaklaşımı, nakit paranın, toplumsal ilişkilerin temel biçimlerini belirleyerek, toplumsal yaşamın bütün alanlarına nüfuz ettiği doğrultusunda idi.” (Swingewood, 1998: 129). Tönnies için *Gemeinschaft* aile, kırsal köy hayatı ve taşra hayatı ile nitelenirken, modernitenin bir ürünü olarak *Gesellschaft* kent hayatı, aktörün devlet olduğu milli hayat ve kamuoyu tarafından yönlendirilen kozmopoliten hayata işaret eder (Çiğdem, 2004: 103-104). Tönnies, *Gesellschaft* terimini, “modern kent hayatının kişisellikten-uzak, yapay ve geçici ilişkilerini anlatmak için kullanmıştır” (Slattery, 2008: 60).

Bireysel yaşamlardaki fragmanlar üzerindeki vurgusuyla yapısalcı gelenekten ayrılarak modernliğin sosyolojisini yorumsamacı bir yaklaşımla ele alan Georg Simmel (1858-1918)’in *Para Felsefesi* adlı yapıtı, paranın modern yaşam ve modern kültür üzerindeki etkilerini inceler. “Kitap parayı bir nedensel temel güç olarak göstermez ve bir ekonomizm tuzağına düşmez; tersine ona modern yaşamda kesintisiz ilişkileri ifade eden bir terim olarak başvurur” (Jung, 2001: 56). “Simmel için modernitenin birbirinden ayırt edilemez boyutları, toplumsallığın bireysel deneyimleri dolayımıldığı metropolis ve modernitenin nesnel tahakkümle kendisini kurduğu olgunlaşmış para ekonomisidir” (Çiğdem, 2004: 107). Simmel, “19.Yüzyılda nesnel kültürün öznel kültür üzerinde kazanmış olduğu üstünlükten söz eder ve bu nesnel kültürü eşya kültürü olarak” adlandırır (Jung, 2001: 61). Simmel, para ekonomisinde her şeyin mübadele değeri ile ölçülmesinin yeni bıkkın ve doyumsuz bir kişilik tipi yarattığından bahseder (Frisby, 2012: 24). Burada Simmel’in açıkça tanımlamaya çalıştığı kavram “yabancılaşma”dır. Nesnel ve öznel kültür ayrımını yaparak, yabancılaşmış olan birey tanımlaması, onun moderniteye ilişkin getirmiş olduğu eleştirilerin başında gelmektedir. “Simmel, para ekonomisine, şeyleşmeye [reifikasyon], eşyalaşmaya ve özellikle öznel kültür üzerinde nesnel kültür tahakkümüne saldırarak bir modernite eleştirisi de sunmuştur” (Çiğdem, 2004: 111). O, moderniteyi şu sözleriyle tanımlar:

“Yaşamın merkezci ve nihai anlamı yerine onun araçsallığına böylesine vurgu yapan hiçbir çağ bilmiyorum. İnsan bu çağda amaç ve araç kategorisi içine yerleştirildiğinden, onun kaderi amaca ve araca ilişkin iddia ve taleplerin çatışması içinde belirlenir” (Simmel’den aktaran Jung, 2001: 68).

2.2. Çağdaş Dönem Düşünürleri ve Modernite

Jürgen Habermas (1929-...)’a göre bir süreç olarak modernizasyon; sermaye oluşumu ve kaynakların seferber edilmesini, üretim güçlerinin gelişmesi ve emeğin üretkenliğindeki artışı; merkezi siyasal iktidarın kurulması ve ulusal kimliklerin oluşmasını; siyasal katılım haklarının, kentsel hayat biçimlerinin ve örgün okullaşmanın yayılmasını; değer ve normların sekülerizasyonunu içermektedir (Habermas’dan aktaran Çiğdem, 2004: 183). Frankfurt Okulu’nun, bu anlamda Adorno ve Horkheimer başta olmak üzere, diğer temsilcilerinden farklı olarak modernitenin, kurumlarının kısıtlayıcılığını vurgulamakla birlikte, savunusunu yapar (bkz. Çiğdem, 2004: 169; Wagner; 2005: 29). Öte yandan aydınlanmayı sağlayan aklın günümüzde kapitalizmi meşru kılan bir araç haline dönüşmesi nedeniyle, modernitenin “tamamlanmamış bir proje” olduğunu iddia eder (Habermas, 1997). “Habermas, moderniteyi ‘yeni bir dönemin bilincinin’ kendisini geçmişe yönelik olarak tanımladığı bir ana götürerek tanımlar. Bu her zaman geçmişten bir kopuş anlamına gelmez, ancak geleceğe yönelmiş bir perspektifle geçmişten farklılaşma istemini belirtir” (Çiğdem, 2004: 174). Buna ek olarak Habermas, modernite fikrinin yol açtığı Weberyen anlamda formel rasyonalitenin nüfuz alanı olarak sistemi görür. Sistemin bireyleri bu rasyonalite aracılığıyla tahakküm altına almasını, yaşam dünyasının (*Lebenswelt*) kolonileşmesi olarak ifade eder.

Marshall Berman’ın (1940-2013), Marx’ın deyişinden esinlenerek adlandırdığı yapıtı *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*’daki moderniteye ilişkin görüşleri, bizim günlük yaşamlarımıza kadar inen bir mikro modernitenin yorumunu sunmaktadır. Ona göre,

“Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer” (Berman, 1994: 11).

Berman (1994: 13-14), modernizmin tarihini üç ana evreye ayırmıştır; 16. Yüzyılın başlarından 18. Yüzyılın başına dek uzanan ilk evre, adı konmamış olan modernitenin henüz bireyler tarafından algılanamadığı dönemdir. Fransız Devrimi’nin etkileriyle modern bir dünyanın oluşmaya başladığı ikinci evre ise, gerek bireysel gerekse toplumsal düzlemde altüst oluşlara yol açar. 20.Yüzyılda, yani üçüncü ve son evrede, modernleşme tüm dünyaya nüfuz eder bir nitelik kazanır, ancak genişledikçe bölünen bu bölük pörçük modernite, anlamını ve derinliğini yitirerek bireyleri modernliğin köklerinden kopmuş olarak modern çağın ortasına salıverir.

Diğer bir çağdaş dönem düşünürü olan Anthony Giddens'a (1938-...) göre ise "‘modernlik’ on yedinci Yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alam toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder " (Giddens, 2004: 11). Bununla birlikte modernitenin yalnızca toplumsal kurumları değil, aynı zamanda bireysel-kimliklerimizin tüm yönlerini de etkisi altına aldığını iddia eder (Giddens, 2010). Ona göre Modernlik;

“modern toplumu ve endüstriyel uygarlığı aynı anda anlatan, temsili bir kavramdır (...) bu kavram, (1) dünyaya karşı belirli yerleşik tutumları, insanın müdahalesiyle şekil almaya açık bir dünya fikrini; (2) ekonomik kurumların karmaşık bir bileşimini, özellikle endüstriyel üretim ve pazar ekonomisini; (3) ulus-devlet ve kitle demokrasisi dahil olmak üzere, belirli siyasal kurumları göstermektedir” (Giddens & Pierson, 2001: 83).

Giddens, modernliğin ortaya çıkışının, modern ekonomik düzenin yani kapitalist ekonomik düzenin ortaya çıkışına denk düştüğünü belirtir (Giddens & Pierson, 2001: 85). Buna ek olarak, modernliğin kapitalizme eşitlenemeyeceğini ve modernliğin başka temel kurumsal boyutlarının da varlığını tanımlayan Giddens, bunları; *gözetleme*- enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü-, *askeri iktidar* –savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü-, *endüstriyalizm* –doğanın dönüştürülmesi, ‘yapay çevre’nin gelişimi ve *kapitalizm* –rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi- olarak sıralar (Giddens, 2004: 61-68). Giddens, modernite bağlamında toplumsal olaylarda zaman ve uzamın geçmişten farklı olan örgütlenmesine, bugünkü durumuyla zaman-uzam uzaklaşması, ve modern toplumda risk ve güven boyutlarına vurgu yapar. Öncelikle, modern çağda zaman ve uzamın farklı bir biçimde örgütlenmesi, uzamsal olarak orada mevcut olmayan ilişkileri mümkün kılması bakımından bir dönüşüm getirmiştir; modernitede artık zaman ve uzam çakışmamaktadır. Buna ek olarak Giddens, düşünümsel (refleksif) modernitedeki riski, modern öncesi kültürdeki ontolojik güven ortamına referansla kurgular. Refleksiviteyle birlikte yaşamı üzerinde daha fazla denetim sahibi olan ve karar almak zorunda kalan modern birey, modernitenin getirdiği tehdit ve tehlikelere daha açık bir hal alır. Nitekim modernitenin dayanak noktalarından biri olarak gördüğü düşünümsellik fikrine ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

“Düşünümsellik iki anlama sahip: Bunlardan biri oldukça genel, diğeryse doğrudan doğruya modern toplumsal hayatta ilişkili. Bütün insan varlıkları, ister bilinçli olarak isterse pratik bilinçlilik düzeyinde olsun, yapılan şey üzerine düşünmenin yapmanın bir parçası olması anlamında düşünümsel bir karaktere sahiptir. Toplumsal düşünümsellik, sabit davranış kiplerinden ziyade giderek daha fazla bilgi tarafından oluşturulan bir dünyayı işaret ediyor. Geleceğe yönelik çok fazla karar alma zorunluluğu

duyuyoruz, bu yüzden gelenek ve doğa geri çekiliyor, dolayısıyla biz de böyle bir hayat tarzına sahip oluyoruz. Bu anlamda, önceki kuşaklara nazaran daha düşünümsel bir biçimde yaşıyoruz” (Giddens & Pierson, 2001: 107).

Modernliğin Sosyolojisi adlı yapıtında Peter Wagner, “19.Yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan ve o dönemde, kısa bir süre sonra ‘kitle toplumu’ ve ‘sanayi toplumu’ denilecek yeni toplumsal” şekillenimi “örgütlü modernite” olarak tasvir etmektedir (Wagner, 2005: 13). Wagner, modern kurumların içerisinde en önemlilerini “demokratik hükümet, piyasa ekonomisi ve bilim denilen özerk hakikat arayışı” olarak görür (Wagner, 2005: 14). Wagner, modernlik söylemini en sağlam şekliyle özgürlük ve özerklik düşüncesine dayandırır. Ortaya koyduğu ise iki ayrı modernlik portresidir: bunlardan biri özgürleşme söylemi iken diğeri disiplin altına alma söylemidir.

“Özgürleşme söylemi, modern zamanların kökenlerinde yerini alır. Özgürleşme söylemi bilimsel devrim dönemi boyunca bilimsel uğraşılarda özerklik arayışına, siyasal devrimlerde kendi kaderini tayin talebine (...) ve iktisadi faaliyetlerin mutlakıyetçi bir devletin denetim ve düzenlemelerinden bağımsızlaşmasına kadar uzanır” (Wagner, 2005: 27).

Öte yandan, “özgürleşmenin gerçekte asla liberal düşüncelerde sunduğu şekliyle ortaya çıkmadığı doğrultusundaki gözlem, disiplin altına alma söylemi için bir başlangıç olmuştur” (Wagner, 2005: 30). Wagner, disiplin altına alma aracı olarak önce devlet aygıtını koymakta, özdenetimin ise modern pratikler yoluyla daha sonra yaygınlaştığını belirtmektedir. Disiplin altına almanın özgürleşme pratiğine ilişkin vaadi ikame etmesine dair düşünce, bir başka çağdaş dönem düşünürü olan Michel Foucault tarafından da dile getirilmiştir. Foucault (1992: 109) biyopolitika kavramsallaştırmasıyla, 18. Yüzyıldan bu yana nüfusa özgü meselelerin akılsallaştırıldığına gönderme yapar. 18. Yüzyıla dek ölüm üzerinden kurulan iktidar biçiminin bugün mikro düzeyde “beden”in tahakkümü yoluyla disiplin altına alma biçimine dönüştüğünü iddia eder (Foucault, 2013).

2.3. Moderniteye Yönelik Açık Eleştiriler

Moderniteye yönelik eleştirilerin zeminini, modernitenin meşrulaştırıcısı olan rasyonalitenin, özgürleşim vaadini gerçekleştirmediği fikri oluşturmaktadır. Daha doğru bir ifade ile özgürlük ve sınırlamalar bir alandan alınarak diğer bir alana aktarılmışlardır. Bir zamanlar sınırlamalar koyan din ve dogmaların yerini bugün toplumsal olan her alanda rasyonel bir neden arayışı almıştır; yapılan maliyet-fayda analizleri toplumu matematiksel olarak hesaplanabilir bir nesneye; insanı da *homo-economicusa* indirgemıştır. Benzer bir biçimde Aydınlanma'nın eleştirisini yapan Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanma'nın Diyalektiği*'nde Aydınlanmayı özdüşünümsel olmayan bir kavram olarak ele alırlar. Bir zamanlar

mite ve mitin şiddetine karşı çıkan Aydınlanmanın giderek bizatihi bir mite dönüşmüş olduğunu savunurlar (Adorno & Horkheimer, 2010).

Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları* isimli eserinde modernliğe ilişkin genel kaygıların bir çözümlemesini yapmaktadır. Taylor (1995) bu eleştirileri üç grupta sınıflandırmakta ve şu şekilde sıralamaktadır:

a. *Bireycilik*. Modern uygarlığın gelişimi ile birlikte giderek artan ölçüde bireycilik, hayatlarımızda daha görünür bir hal almaktadır. Bu, modernite ile gelmiş olan büyük kazanımlardan biri iken, aynı zamanda modernitenin eleştiriye tabi tutulabilir bir yanıdır. Eleştiriye tabi tutulmaktadır, çünkü “modern özgürlük önceki ahlaki ufuklarımızdan kopmamız sayesinde kazanıldı. İnsanlar eskiden kendilerini büyük bir düzenin parçası hissederlerdi (...) Bu düzenler bizi sınırlarken, aynı zamanda dünyaya ve toplumsal yaşamın etkinliklerine anlam kazandırıyor” (age: 10-11). Bugün modernitenin eleştirilmesinin en önemli nedenlerinden bir olarak görülebilecek olan ve “dünyanın büyüünün bozulması” diye adlandırılan olgu, tam da buna işaret etmektedir. Bu bağlamda, Marx’ın “katı olan her şeyin buharlaştığı”nı ifade ettiği modern toplumun eleştirisi, Taylor’ın bu tespitleriyle örtüşmektedir. Taylor artık insanların uğrunda ölünecek amaçları olmadığından bahsetmekte ve şöyle demektedir: “Bu amaçsızlık bir daralmayla bağlantılıydı. İnsanlar bireysel yaşamlarında yoğunlaşınca geniş görüş açılarını yitirdiler” (age: 12).

b. *Araçsal aklın öncelik kazanması*. Taylor, araçsal akılla belirli bir amaca ulaşmak için araçların en ekonomik olarak nasıl kullanılacağını hesaplarken başvurulan akılcılık türünü kastettiğini belirtir. “Burada başarının ölçüsü, maksimum verimlilik, en iyi birim maliyettir (...) Korkulan [ise], yaşamımızı başlı başına yönlendirmesi beklenen bağımsız amaçların, faydayı maksimize etme isteminin gölgesinde kalmasıdır” (age: 12-13). Bunlara somut örnekler olarak Taylor, gelirin eşitsiz dağılımını haklı göstermek için ekonomik büyüme gerekçesinin kullanım biçimini, doğal çevrenin ihtiyaçlarına duyarsızlaşmayı, insan yaşamına dolar cinsinden değer biçen karmaşık hesaplamalarıyla maliyet-fayda çözümlemelerinin hâkim oluşunu göstermektedir.

c. *Özgürlük yitimi*. Taylor’a göre, endüstriyel-teknolojik toplumun kurumları ve yapıları seçeneklerimizi ciddi biçime sınırlamaktadır. “Bu yapılar bireyleri olduğu gibi toplumları da (...) araçsal akla ağırlık vermeye zorluyor. (...) Araçsal akıl etrafında yapılanmış bir toplumun hem bireylerin hem de bütün grubun özgürlüklerinde büyük daralmalara yol açtığı söylenebilir (age:15-16).

Özgürlük yitiminin ikinci boyutunu Taylor, Tocqueville’nin “yumuşak despotluk” diye adlandırdığı bir despotluk türünden esinlenerek analize tabi

tutar. “Bu eskisi gibi dehşet ve baskıya dayalı bir despotluk olmayacaktır (...) Hatta periyodik seçimlerle demokratik biçimleri bile koruyabilir. Fakat gerçekte, her şey üzerindeki halk denetiminin çok sınırlı olduğu bir ‘büyük vekil güç’ tarafından yürütülecektir (...) [kendine dönük bireyin atomculuğu sonucunda] katılım azalınca, (...) yurttaş bürokratik vekil devlet karşısında yalnız kalır ve haklı olarak kendini güçsüz hisseder. Bu, yurttaşın motivasyonunu daha da azaltır ve yumuşak despotluğun kısır döngüsü sürer” (age: 16).

Ortodoks bir modernlik anlayışından uzaklaşarak başka bir modernlik biçimine doğru evrildiğimizi haber veren Beck ise *Risk Toplumu*’nda çizdiği oldukça kötümser tablo ile içerisinde yaşadığımız dönemin risklerle dolu olduğunu iddia etmektedir (Beck, 2011). Sanayi toplumunun modernleşmesini, kendisinin neden olduğu sorunları üzerinde düşünömsel olan bir tür refleksif modernleşme olarak adlandırarak, bunu klasik anlamıyla geleneksel olanın modernleşmesinden ayırmaktadır. Ona göre bugün teknik ve ekonomik ilerleme söyleminin yerini giderek daha fazla “risk” söylemi almaya başlamıştır, üstelik bu riskler küreselleşmeyle birlikte yereliktten çıkarak ulus-aşırı ve sınıfa-özgü olmayan bir biçimde bütün yaşam formları için tehditler doğurmaktadır (Beck, 2011: 14).

“Modernleşme sürecinde üretici güçlerin katlanarak büyümesiyle birlikte tehlikeler ve potansiyel tehditler, daha önce eşi görülmemiş bir ölçekte ortaya çıkmıştır” (Beck, 2011: 21).

Beck’in ikinci modernleşme olarak tanımladığı bu sürecin gerek erim gerekse derinlik bakımından insanlığın günümüzde daha güvensiz bir ortamda yaşamaya mahkûm edildiğine ilişkin fikri, Giddens’in geleneğin içsel olarak sağladığı ontolojik güven duygusunun modern toplumda yitildiği iddiasıyla örtüşse de, fail bireyin dönüştürücü kapasitesine olan vurgusu nedeniyle Giddens, modern toplumda bireyin durumuna ilişkin olarak Beck’e göre daha optimist bir tutum sergilemektedir.

3. Modernitenin Sonuna Doğru

Toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik bakımlardan geri dönülemez yeni bir çağa girilmiş olması konusunda bütün sosyoloji düşünürleri hemfikir olmalarına rağmen, aralarında uzlaşmaz oldukları asıl nokta bunun modernitenin bir devamı mı, yoksa sıklıkla postmodern olarak nitelenen tamamen yepyeni bir çağ mı olduğu meselesidir. Savundukları görüş doğrultusunda iki kampa ayrılan düşünürlerin ilk grubunu, Giddens, Gellner, Habermas, Laclau gibi isimler oluştururken; ikinci grubunu postmodernizmin savunucuları, yani Lyotard, Jameson, Baudrillard, Derrida, Deleuze ve Guattari, gibi isimler oluşturmaktadır.

“Postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri Batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern

sonrası toplumu adlandırır” (Aslan & Yılmaz, 2001: 93). Modernitenin süreksizliğinin yol açtığı bir “durum” olarak görülebilecek olan postmodernite, toplumbilimsel anlamda modern toplumun açmazlarına yönelik bir alternatif olarak okunabilir. Bu bağlamda modernitenin temel sayıltıları geçerliliklerini kaybederek, gerçek anlamıyla “(post) sonrası”ndan ziyade “yeni bir toplum” modelini gözler önüne serilir. “Temel olarak modernite Batı’da feodalizmin çöküşü ve endüstriyel kapitalizmin kuruluşuna neden olan süreç ile ele alınırken, postmodernite ise modernitenin pratiklerini ve söylemlerinin çöküşünü hazırlayan bir tarihsel dönemi yansıtır” (Erol, 1999: 15).

Postmodern literatürde merkezi öneme sahip isimlerden biri olan Lyotard (1994: 53) postmodernitenin, ondan ayrı da olsa modernitenin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Ona göre “modern toplumlarda yaşanan hızlı teknolojik değişim ve dönüşümler bilginin doğasında da değişime yol açmış ve toplumların bilgisayarlaştırılması realitesi ortaya çıkmıştır, böylece modernlikten bir kırılma ve kopuş gündeme gelmiş, böylesi koşullarda postmodern toplum ön plana çıkmaya başlamıştır” (Kızılcılık, 1996: 57). Lyotard’ın postmodern topluma dair en tanınmış ve yankı uyandırmış tezi, günümüz toplumunu açıklama iddiası taşıyan “büyük anlatıları” yadsımasıdır (Şaylan, 2009: 344-345).

Jameson ise postmodernizmi “geç kapitalizmin kültürel mantığı” olarak ortaya koyar ve görüldüğü üzere postmodernizmi modernizmden açıkça ayırır. Jameson bu kopuşun sadece kültürel olarak ele alınmaması gerektiğini belirtir. Bu yepyeni toplum tipinin “post-endüstriyel toplum [Daniel Bell]”, “tüketici toplumu” “medya toplumu”, “enformasyon toplumu”, “elektronik toplum”, “ileri teknolojik toplumu” vb. çeşitli isimlerle adlandırıldığını söyler (Jameson, 1994: 61). Jameson, postmodern dönem ayırtışmasını, güç teknolojisindeki devrimler temelinde yapmaktadır. Ona göre realizm, modernizm ve bunların ardından gelen postmodernizm, makinelerin evrimine göre sıralanmış kültürel dönemler olarak görülmelidir. 1848’den sonra buharlı motorların makineyle üretilmesi; 1890’lardan sonra elektrikli ve yanmalı motorların makineyle üretilmesi ve 1940’lardan sonra nükleer enerjili cihazların makineye üretilmesi, bu üç döneme sırasıyla kaynaklık eden dönüm noktalarıdır. Bu nedenle bugün içinde bulunulan çağa Jameson “Üçüncü Makine Çağı” veya zaman zaman da “Çokuluslu Sermaye Çağı” isimlerini vermektedir (Jameson, 1994: 93).

Son postmodernite savunucusu olarak ele alınacak olan Baudrillard’a göre ise postmodern toplum, modernite çağının dönüşümüyle birlikte “tüketim” ile ortaya çıkan ve böylece “kendine özgü bir kültür ve teknoloji tarafından belirlenen toplum”dur (Şaylan, 2009: 302). Modern ile postmodern toplum arasında net bir ayırım yapan Baudrillard’a göre (2010), postmodern toplumun temel dinamiğini göstergelerin tüketilmesi oluşturur. Marxist anlayıştaki metanın kullanım ve mübadele değerlerine ek olarak gösterge değerinin postmodern toplumla birlikte yükseldiğini savunur. Baudrillard’a göre “modern sanayi

toplumunun anahtarı üretimken, postmodern bir toplumda ‘gerçek’i önceleyen modeller olarak ‘taklitler’ toplumsal düzene egemen olmaya ve toplumu ‘hipergerçeklik’ olarak oluşturmaya başlar” (Kellner’den aktaran Kızılçelik, 1996: 63). Böylece Baudrillard, bugün içinde yaşadığımız postmodern dünyanın simülakrlardan oluşan bir hipergerçeklik dünyası olduğunu söylemek ister.

Postmodernizm, bir grup düşünüre göre modernizmden tam bir kopuşa işaret eder; diğer bir grup düşünür ise postmodernizmin modernizmin kendi içinden çıkan bir eleştiri olarak doğduğunu iddia eder (Huysen, 2011). Örneğin yukarıda değinildiği üzere Habermas, postmodern bir dönemin varlığını reddeder ve moderniteyi tamamlanmamış bir proje olarak görür. Postmodernizm terimine dikkatli yaklaşan bir başka isim de Giddens’tir. Giddens’a göre “bir postmodernlik dönemine girmek yerine, modernliğin sonuçlarının eskisinden daha çok radikalleştiği ve evrenselleştiği bir başka döneme doğru gidiyoruz” (Giddens, 2004: 13). Bu bağlamda Giddens postmodernite terimini reddeder ve en iyi ihtimalle “geç modernite” terimini kullanmayı tercih eder. Giddens “postmodernizm”e olan inançsızlığını şöyle ifade etmektedir:

“Eğer bir postmodernlik dönemine doğru gidiyorsak, bunun anlamı, toplumsal gelişimin yörüngesinin bizi modernliğin kurumlarından uzaklaştırıp, yeni ve farklı bir toplumsal düzene doğru götürdüğüdür. Postmodernizm, o da eğer inandırıcı bir biçim içindeyse, bu tür bir geçişin farkında olunduğunu anlatabilir, ancak var olduğunu göstermez” (Giddens, 2004: 49).

Sonuç olarak, bugün gelinen noktada postmodernitenin varlığı ve tanınması aynı zamanda sosyal bilimler ve özellikle de sosyoloji açısından, postmodern bir sosyoloji yapmanın mümkünlüğü bağlamında bir takım kaygıları da beraberinde getirmektedir (bkz. Erol,1999: 25-29; Wagner, 2005: 277). Modern toplumların bilimi olarak kabul edilen sosyolojide, postmodernitenin varlığına karşı eleştirel bir bakış açısının var olması son derece kabul edilebilirdir zira bugüne değin modern toplumun temel dinamiklerini kapitalizm ve sanayileşme olarak belirlemiş olan sosyoloji için, inceleme nesnesi bağlamında çok değişkenli bir döneme girmiş bulunmaktayız. Bugün içinde bulunduğumuz toplumsal duruma verilen isimlerden bir tanesi olan postmodernite, her biçimiyle modern olana bir başkaldırı, modern olandan bir kopuşu temsil etmektedir. Bu nedenden ki postmodernite savunucuları, modern çağın sonunu ilan ederlerken, Habermas gibi diğerleri ise moderniteyi henüz tamamlanmamış bir proje olarak ele almaktadırlar.

Sonuç

Kökenlerini Grek Aydınlanmasına dek dayandırabileceğimiz rasyonalite ve akıl ideası, Rönesans, Reform, bilimsel buluşlar, coğrafi keşifler ve genel olarak Aydınlanma ile tekrar ele alınmış ve yeni çağ bu temelde yeniden düzenlenmiştir. Geleneksel olandan farklılaşmaya işaret eden modernitenin temel dinamikleri klasik sosyologlarca iktisadi temelde kapitalizm ve sanayileşme olarak belirlenirken, çağdaş modern dönem kuramcıları moderniteyi kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alarak daha çoğulcu bir perspektiften yana gözükmektedirler. Bununla birlikte modernite projesi, bu makalede de ele alındığı üzere gerek klasik gerekse çağdaş kuramcılar tarafından sıklıkla eleştiriye tabi tutulmuştur. Moderniteye ilişkin eleştirilerin temelini; vaat ettiği üzere özgürleşimi gerçekleştirememiş olması ve hatta özgürleştirici aklın araçsal akla dönüşerek, bir mit halini alması ve ayrıca bu durumun günlük yaşantılarımızda dünyanın büyüünün bozulması sonucu anlam yitimine yol açması oluşturmaktadır. Buna ek olarak parametrelerinden biri eşitlik olan modernite, modernleşme söylemi yoluyla, paradoksal olarak uluslararası düzlemde bir takım eşitsizlikler üzerinden Batı dışı toplumların Batı'ya daha fazla tabi olması bakımından da ayrıca eleştirilmektedir.

Modernitenin sonu olarak görülen kavramlaştırmalara ilişkin olarak ise; bir yanda modernitenin hala süregitmekte olduğunu, fakat bir çeşit dönüşüm yaşadığını savunanlar; diğer yanda ise bugün içinde bulunulan durumun postmodernite gibi yepyeni bir kavramla açıklanabileceğini savunanlar arasında uzlaşmaz bir görüş ayrılığı mevcuttur.

Sonuç olarak, ilerleme iddiasıyla yola çıkan modernite projesi, bir yanda bu arzuyu gerçek kılarak insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir dönüşüme neden olmuş diğer yanda ise insan toplumları hatta bütün yaşam formları için acılarla dolu bir tarih yazmıştır. Bu çelişkilerle dolu proje, bu bağlamda çeşitli görünümüleriyle 18. Yüzyıldan bu yana sosyoloji bilimi içerisinde başat bir konumda yer almıştır. Buna paralel olarak bu çalışmada hala süregiden hızlı toplumsal değişme sürecinin bunun bir parçası olup olmadığı tartışılmaya ve günümüz toplumunun hangi araçlarla çözümlenebileceğine ilişkin kuramsal bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte henüz yaşanmakta olanın analizini yapmanın zor olduğunu ifade etmek zorunlu gibi görülmektedir. Ancak açıkça görülen odur ki, postmodernite, modernite sonrası veya geç modernite olarak tanımlanabilecek olan günümüz toplumu, modern öncesi toplumdan kültürel, toplumsal, siyasal ve ekonomik açılardan oldukça farklı nitelikler sergilemektedir.

Kaynakça

- ADORNO, T., W., HORKHEIMER, M. 2010, *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar* (Çev. N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan), İstanbul: Kabcacı Yayınevi
- ASLAN, S., YILMAZ, A., 2001, "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (2)
- BAUDRILLARD, J., 2010, *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- BECK, U., 2011, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BERMAN, M., 1994, *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları
- CALLINICOS, A., 2005, *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış* (Çev. Y. Tezgiden). İstanbul: İletişim Yayınları
- COLEMAN, J. S., 1986, "Social Theory, Social Research and A Theory of Action", *American Journal of Sociology*, 91 (6),1309-1335
- ÇİĞDEM, A., 2004, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları
- DURKHEIM, E., 1992, *İntihar*, (Çev: Ö. Ozankaya), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- DURKHEIM, E., 2006, *Toplumsal İşbölümü*, (Çev: Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi
- EROL, N., 1999, "Postmodern Bir Sosyoloji Mi? Postmodernitenin Sosyolojisi Mi?", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 7, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını: İzmir
- FOUCAULT, M., 1992, *Ders Özetleri: 1970-1982*, (Çev: S. Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- FOUCAULT, M., 2013, *Cinselliğin Tarihi*, (Çev: H. Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- FRISBY, D., 2012, *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen), İstanbul: İletişim Yayınları
- GIDDENS, A., 2004, *Modernliğin Sonuçları* (Çev: E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- GIDDENS, A., 2010 *Modernite ve Bireysel Kimlik*, (Çev: Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları
- GIDDENS, A., PIERSON, C., 2001, *Modernliği Anlamlandırmak* (Çev: S. Uyurkulak, M. Sağlam) İstanbul: Alfa Yayınevi
- GÖKBERK, M., 2000, *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- HABERMAS, J., 1997, "Modernity: An Unfinished Project" (içinde) *Habermas and the Unfinished Project of Modernity*, (der) Maurizio Passerin d'Entrèves & Şeyla Benhabib, Cambridge & Massachusetts: MIT Press
- HOBSBAWM, E., 2003, *Devrim Çağı: 1789-1848*, (Çev: B. Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- HUYSSSEN, A., 2011, "Postmodernin Haritasını Yapmak", (içinde) *Modernite versus Postmodernite*, (Der. M. Küçük), İstanbul: Say Yayınları

- JAMESON, F., 1994, "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı" (içinde) *Postmodernizm*, (Der. N. Zeka), İstanbul: Kıyı Yayınları
- JUNG, W, 2001, *Georg Simmel: Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi* (Çev: D. Özlem), İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- KIZILÇELİK, S., & ERJEM, Y., 1996, *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*, İzmir: Saray Kitabevleri
- KIZILÇELİK, S., 1996, *Postmodernizm Dedikleri*, İzmir: Saray Kitabevleri
- LYOTARD, J-F., 1994, "Postmodern Nedir Sorusuna Cevap", (içinde) *Postmodernizm*, (Der. Necmi Zeka), İstanbul: Kıyı Yayınları
- MARX, K., ENGELS, F., 1998, *The Communist Manifesto*, London: Elec Book:
- SLATTEY, M., 2008, *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Yay haz. Ü. Tatlıcan, G. Demiriz), İstanbul: Sentez Yayıncılık
- SWINGEWOOD, A., 1998, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Çev: O. Akınhay), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları
- ŞAYLAN, G., 2009, *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- TAYLOR, C., 1995, *Modernliğin Sıkıntıları* (Çev: U. Canbilen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- WAGNER, P., 2005, *Modernliğin Sosyolojisi* (Çev: M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- WEBER, M., 2013, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: L. Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları